

BRYG. DR IZABELLA GRABOWSKA-LEPCZAK

Szkoła Główna Służby Pożarniczej

e-mail: igrabowska@sgsp.edu.pl

ORCID 0000-0003-4695-3993

WYBRANE ASPEKTY EDUKACJI FORMALNEJ I POZAFORMALNEJ W ZAKRESIE OGRANICZANIA RYZYKA KLĘSK ŻYWIOŁOWYCH I PRZECIWDZIAŁANIA ZAGROŻENIOM

ABSTRAKT

Edukacja w zakresie ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych i przeciwdziałania zagrożeniom jest procesem trudnym i złożonym. Polega na rozwijaniu świadomości całego społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa oraz wykształceniu nawyków je wzmacniających. Od poziomu edukacji zależą postawy, wartości, wiadomości, czyli świadomość ludzi oraz umiejętności niezbędne w zapobieganiu i radzeniu sobie w sytuacji zagrożeń.

Celem artykułu jest ukazanie istoty, roli i zależności między edukacją formalną i nieformalną w procesie kształtowania bezpieczeństwa człowieka.

W artykule przedstawiono koncepcję edukacji formalnej i nieformalnej jako wzajemnie uzupełniającego się nowoczesnego i kompleksowego modelu budowania odporności społecznej na zagrożenia. Wskazano, iż tylko systematyczne i systemowe podejście w kształceniu w bezpieczeństwie pozwoli na osiągnięcie wysokich kompetencji, umiejętności i wiedzy.

SŁOWA KLUCZOWE

edukacja, bezpieczeństwo, społeczeństwo, katastrofy

Przyjęty: 09.08.2021; Zrecenzowany: 08.12.2021; Zatwierdzony: 10.12.2021

SELECTED ASPECTS OF FORMAL AND NON-FORMAL EDUCATION IN DISASTER RISK REDUCTION AND RISK PREVENTION

ABSTRACT

Education in the field of natural disaster risk reduction and counteracting threats is a difficult and complex process. It involves developing the awareness of the entire society in security and developing habits to support it. The level of education determines attitudes, values, messages, i.e. the awareness of people and their skills necessary to prevent and deal with threats.

The aim of the article is to outline the essence, role and dependence between formal and informal education in the process of shaping human security.

The article presents the concept of formal and informal education as a complementary modern and comprehensive model to building social resilience to threats. A presumption has been made that only a systematic and systemic approach to education in security would allow the achievement of high competences, skills and knowledge.

KEYWORDS

education, security, society, disasters

Received: 09.08.2021; Reviewed: 08.12.2021; Accepted: 10.12.2021

1. WPROWADZENIE

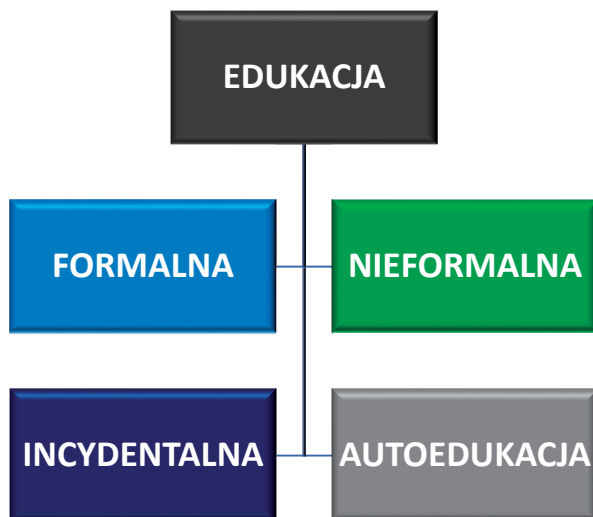
Edukacja społeczeństwa w zakresie ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych i przeciwdziałania zagrożeniom stanowi niewątpliwie jeden z istotnych filarów zapewniających prawidłowe funkcjonowanie bezpieczeństwa państwa. Stąd szczególnie ważna jest potrzeba prawidłowego projektowania działań podejmowanych w tym zakresie. Niewątpliwie edukacja społeczeństwa powinna być działaniem kompleksowym, właściwie zaprogramowanym, polegającym na współdziałaniu wielu instytucji rządowych, samorządowych, organizacji pozarządowych, służb oraz instytucji i placówek oświatowych. Dzięki temu zaprogramowana ścieżka będzie obejmowała wszystkie grupy docelowe, w każdym wieku, z różnych środowisk. Będzie wykorzystywała wszystkie formy edukacji (formalnej, nieformalnej, incydentalnej i autoedukacji). Edukacja ta powinna być nie tylko odpowiednio definiowana, ale przede wszystkim realizowana właściwie do występujących zagrożeń, elastycznie traktowana i dostosowana odpowiednio do odbiorców i procesu kształcenia.

Mimo że widoczna jest tendencja do postrzegania edukacji dla bezpieczeństwa tylko w odniesieniu do edukacji formalnej, tematyka ta na pewno nie powinna być realizowana tylko w tym kształcie. Dzięki temu całkowita odpowiedzialność nie spada tylko na nauczycieli, ale również na wszelkie organizacje i instytucje zajmujące się środowiskiem bezpieczeństwa [20].

Idealny i najbardziej kompleksowy system to taki, który obejmuje cztery typy edukacji: formalną, nieformalną, incydentalną i autoedukację. Edukacja formalna stanowi najczęstszą formę przekazywania wiedzy i umiejętności. Jest pojmowana jako system zbudowany w oparciu o stałe treści oraz formy nauki, zaprojektowany od nauczania wczesnoszkolnego aż do poziomu uniwersyteckiego. Dotyczy wszystkich kursów realizowanych przez instytucje oświatowe. Kształcenie nieformalne realizowane jest poza systemem szkolnym. Jego głównym celem jest pozyskiwanie wiedzy i umiejętności praktycznych. To, co go wyróżnia od edukacji formalnej, to przede wszystkim metodologia.

Edukacja incydentalna to proces, który odbywa się przez całe życie. Najczęściej odbywa się nieświadomie. Jest to forma niezorganizowana, nieregularna i niesystematyczna. Jednak nie oznacza to, że jest mniej istotna. Oznacza nabywanie przez każdego człowieka wiadomości, sprawności, przekonań

i postaw na podstawie codziennego doświadczenia oraz wpływów wychowawczych otoczenia. W tym przypadku charakter uczenia jest niezamierzony i do pewnego stopnia przypadkowy, gdyż nie posiada ściśle określonych celów edukacyjnych. Autoedukację określa się jako umiejętność wpływu na własny rozwój, przejmowanie zadania rozwijania i kształtowania kwalifikacji we własnym zakresie; samokształcenie.

Rys. 1. Typy edukacji

Źródło: opracowanie własne

Wykorzystanie wszystkich tych elementów w projektowaniu edukacji może okazać się najskuteczniejszym narzędziem przeciwdziałania zagrożeniom. W przekazywaniu wiedzy i umiejętności najbardziej znaczące są edukacja formalna i nieformalna, dlatego te formy będą tematem przewodnim artykułu. Niemniej jednak nie oznacza to, że rola edukacji incydentalnej czy autoedukacji są nieistotne. Mają one ogromne znaczenie, zwłaszcza w całościowym podejściu do projektowania edukacji dla bezpieczeństwa.

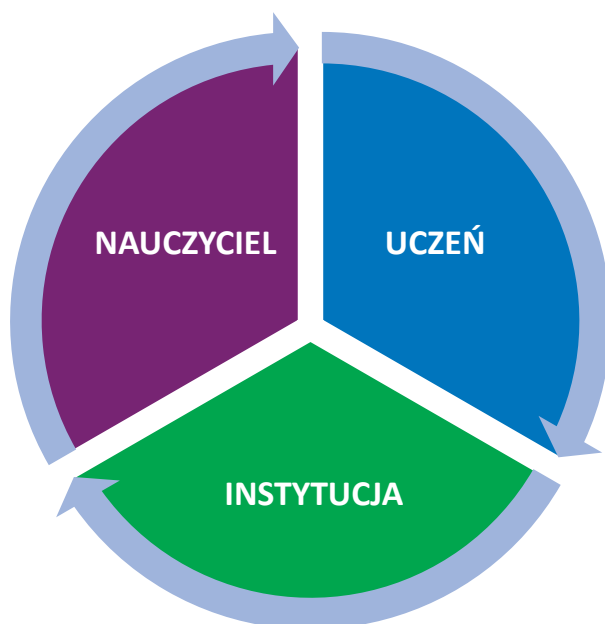
2. ISTOTA EDUKACJI FORMALNEJ W BEZPIECZEŃSTWIE

Wysoka jakość edukacji oraz współpraca z odpowiednio wykwalifikowaną kadrą naukowo-dydaktyczną jest elementem wzmacniającym system bezpieczeństwa państwa. Aby właściwie realizować zagrożenia związane

z edukacją dla bezpieczeństwa, ważne jest właściwe zrozumienie jej istoty i złożoności, a co za tym idzie – związków z poszczególnymi dyscyplinami nauki, czyli jej interdyscyplinarności. Jak pisze A. Pieczywok „Interdyscyplinarność badań naukowych w edukacji dla bezpieczeństwa obejmuje główne dyscypliny naukowe: pedagogikę, filozofię, psychologię, prakseologię, socjologię, antropologię społeczną, politykę społeczną (środowisko pracy i bezpieczeństwo publiczne)”. Biorąc pod uwagę całą gamę problemów badawczych jako podstawę rozważań w edukacji na rzecz bezpieczeństwa, elementem wspólnym dla wymienionych obszarów będzie auksologia bezpieczeństwa pojmowana jako edukacja, rozwój i dorosłość. Nauka ta wskazuje, na czym polega rozwój człowieka i jego funkcjonowanie w środowisku życia [15].

Zarówno auksologia bezpieczeństwa oraz securitologia, czyli nauka o bezpieczeństwie jednostki i organizacji społecznych [9], swoje zainteresowania badawcze skupiają wokół człowieka. Nauki o bezpieczeństwie zajmują się m.in. problematyką związaną z funkcjonowaniem społeczeństwa oraz organizacji społecznych. Dodatkowo auksologia bezpieczeństwa odgrywa ważną rolę w metodologii edukacji dla bezpieczeństwa, zwłaszcza w kontekście refleksji i badań dotyczących poczucia bezpieczeństwa, rozwoju edukacji człowieka. Uwydatnia się tu silna relacja z naukami humanistycznymi i społecznymi w odniesieniu do badania i oceny stanu bezpieczeństwa państwa. Pod pojęciem auksologii bezpieczeństwa występują rozwój, edukacja, postawy, kultura bezpieczeństwa, świadomość, zagrożenie oraz wiedza i umiejętności. Są one ściśle wykorzystywane w ramach prowadzenia edukacji formalnej [14].

Edukacja formalna obejmuje wszystkie instytucjonalne formy kształcenia (od poziomu przedszkolnego, poprzez szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, aż do szkół wyższych). Instytucje te zgodnie z postawionymi celami, w sposób uporządkowany, realizują program kształcenia. Edukacja formalna podlega określonym unormowaniom prawnym. Kształcenie formalne realizowane jest przez systematyczne działania zgodnie z zaprojektowanym modelem edukacji, składającym się z określonego zbioru praw i norm, uporządkowanym pod względem celów, treści i metodologii. Charakteryzuje się ciągłym procesem edukacyjnym, który polega na współpracy nauczyciela, uczniów i instytucji. Organy związane z edukacją formalną są zorganizowane administracyjnie, fizycznie i programowo (posiadają program, którego muszą przestrzegać zarówno nauczyciele, jak i uczniowie) [21].

Rys. 2. Kształcenie formalne
Źródło: opracowanie własne

W podstawie programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej znajdują się zapisy dotyczące pierwotnego kształcenia poprzez tworzenie sytuacji sprzyjających rozwojowi nawyków i zachowań prowadzących do samodzielności, dbania o zdrowie, sprawność ruchową i bezpieczeństwo, w tym bezpieczeństwo w ruchu drogowym [16]. Analizując podstawę programową edukacji dla bezpieczeństwa w szkole podstawowej (z 14 lutego 2017 r. pp. Dz.U. z 2017 r. poz. 356), w preambule podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej wskazano umiejętności, które powinny być rozwijane i doskonalone wśród uczniów. Są to między innymi: myślenie naukowe, poszukiwanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł, kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin, umiejętność uczenia się, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji. W drugiej części preambuły przedstawione zostały zadania dotyczące poszczególnych przedmiotów. Dla edukacji dla bezpieczeństwa wskazano iż, „służy przygotowaniu uczniów do właściwego zachowania oraz odpowiednich reakcji w sytuacjach stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia. Przedmiot obejmuje różno-

rodne treści kształcenia z zakresu bezpieczeństwa państwa, treści dotyczące organizacji działań ratowniczych, edukacji zdrowotnej i pierwszej pomocy. [...] Jedną z najważniejszych umiejętności zdobywanych w szkole jest umiejętność udzielania pierwszej pomocy. Już na wczesnym etapie edukacji należy wprowadzać zagadnienia związane z ochroną zdrowia i życia: ocenę bezpieczeństwa miejsca zdarzenia, skuteczne wzywanie pomocy, podejmowanie wstępnych czynności ratujących życie” [1].

Na poziomie szkół średnich zadaniem kształcenia z zakresu bezpieczeństwa jest przekazanie wiedzy i umiejętności do odpowiedniego zachowania i właściwych reakcji w sytuacjach trudnych, mających cechy kryzysu, które mogą stanowić zagrożenie dla życia i zdrowia człowieka. Problematyka dotyczy treści z zakresu bezpieczeństwa państwa, organizacji działań ratowniczych, edukacji zdrowotnej, udzielania pierwszej pomocy. Duże znaczenie mają umiejętności praktyczne oraz wyrabianie odpowiednich nawyków. Tematyka bezpieczeństwa państwa dotyczy stabilności społeczności ludzkich, zarządzania, polityki i strategii bezpieczeństwa. Istotne są również zagadnienia związane z pierwszą pomocą, szczególnie pomoc w przypadku zatrzymania krążenia czy podjęcie akcji ratunkowej przez świadka zdarzenia [17].

Kształcenie w ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa na poziomie szkół wyższych wymaga dużego wysiłku nauczycieli i studentów oraz zapewnienia odpowiedniej organizacji realizacji zadań dydaktycznych i naukowych. Celem tej edukacji jest przygotowanie do odpowiedniego rozwoju i radzenia sobie w sytuacjach związanych z występowaniem zagrożeń. Duży nacisk kładzie się na uzupełnienie dotychczasowej wiedzy i umiejętności, a także samodzielne zdobywanie kwalifikacji. Dlatego ten etap edukacyjny jest niezwykle istotny w systemie oświatowym, w kształceniu formalnym. Ważne obszary z edukacji dla bezpieczeństwa dotyczą zagadnień praktycznych i teoretycznych: współczesne problemy bezpieczeństwa, zagrożenia, kryzysy, profilaktyka. Słuchacze na poziomie studiów wyższych pozyskują niezbędne kompetencje do projektowania, planowania, zarządzania ludźmi w obszarze bezpieczeństwa. Na tym poziomie stykają się dydaktyką edukacji dla bezpieczeństwa.

Ostatnim elementem są studia podyplomowe z zakresu bezpieczeństwa. Mają one szerokie spektrum zagadnień w zależności od specyfiki podjętej problematyki. W odniesieniu do tematyki związanej z edukacją dla bezpieczeństwa najważniejsze obszary dotyczą:

1. Edukacji dla bezpieczeństwa w odniesieniu do zagrożeń społecznych, zagrożeń w środowisku pracy, zagrożeń cywilizacyjnych, polityki oświatowej Unii Europejskiej, wychowania człowieka.
2. Pedagogiki wobec zagrożeń dla człowieka.
3. Kompetencji nauczyciela w realizowaniu przedmiotowej tematyki.
4. Kształcenia kadr rządowych i samorządowych.
5. Bezpieczeństwa ontologicznego.
6. Bezpieczeństwa jako wartości edukacyjnej.
7. Form i metod edukacji dla bezpieczeństwa [15].

Tematyka ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych i przeciwdziałania zagrożeniom realizowana w procesie edukacji formalnej jest niewątpliwie procesem ciągłym, długotrwałym, zorganizowanym i prowadzonym zgodnie z planem. Dotyczy ona grupy odbiorców, którzy są osadzeni w systemie oświaty. Dotyczy głównie dzieci, młodzieży i osób dorosłych, ale tych, którzy wpisują się w instytucjonalny proces kształcenia. Co z grupą społeczeństwa, która jest poza owym systemem? Jakie formy są dostępne dla reszty osób? Tutaj ogromne możliwości daje edukacja nieformalna, zwana również pozaformalną.

3. PRAKTYCZNE ASPEKTY EDUKACJI NIEFORMALNEJ W ZAKRESIE OGRANICZANIA RYZYKA KLĘSK ŻYWIOŁOWYCH I PRZECIWDZIAŁANIA ZAGROŻENIOM

Edukacja pozaformalna obejmuje działalność prowadzoną intencjonalnie, w odniesieniu do określonej grupy docelowej. Jest jednak wyłączona z systemu kształcenia formalnego. Edukacja ta trwa przez całe życie człowieka, odbywa się często w sposób nieświadomy. W Polsce realizowana jest przez instytucje bezpieczeństwa publicznego, służby, np. Państwową Straż Pożarną, Policję, straż gminną (miejską), instytucje zajmujące się profilaktyką bezpieczeństwa, przez administrację rządową i samorządową oraz podmioty prywatne, stowarzyszenia, fundacje czy organizacje pozarządowe. Główną cechą edukacji pozaformalnej jest elastyczność. Ma możliwości szybszego reagowania w obliczu zmian na pojawiające się potrzeby i nadchodzące zagrożenia. Edukacja nieformalna obejmuje szeroką gamę systemów edukacyjnych, jest wyposażona w cechy, które na pewno łączą ją z edukacją formalną. Ma możliwość poszukiwania alternatywnych rozwiązań edukacyjnych, często

bardzo nowoczesnych [21]. Może stanowić odrębną drogę kształcenia lub stanowić uzupełnienie edukacji formalnej, co bardzo często wykorzystywane jest przez nauczycieli przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa, zwłaszcza na poziomie kształcenia przedszkolnego i wczesnoszkolnego. Kształceniem związanym z prewencją społeczną i profilaktyką w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom oraz ograniczaniem ryzyka klęsk żywiołowych i przeciwdziałaniem zagrożeniom w dużym stopniu zajmują się służby ratownicze, np. Państwowa Straż Pożarna czy ochotnicze straże pożarne, Policja czy straż miejska (gminna) oraz organizacje pozarządowe. W swoich szeregach posiadają wysoko wykwalifikowaną kadrę specjalizującą się w różnych zagadnieniach związanych z bezpieczeństwem. Kadra ta bardzo często poza specjalnością w dziedzinie bezpieczeństwa posiada również przygotowanie pedagogiczne. Każda ze służb i organizacji specjalizuje się w innych tematach.

Państwowa Straż Pożarna swoją działalność w zakresie prewencji społecznej realizuje, głównie tworząc programy edukacyjne. Działaniami tymi zajmuje się wydział Prewencji Społecznej w Gabinetie Komendanta Głównego PSP. Prewencja społeczna rozumiana jest jako przekazywanie wiedzy i umiejętności oraz kształtowanie postaw i kreowanie świadomości społeczeństwa. Komendy i jednostki PSP propagują działania związane z bezpieczeństwem poprzez prowadzenie działań dotyczących zagadnień związanych nie tylko z ochroną przeciwpożarową, ale również z ochroną ludności, z ratownictwem. Wydział Prewencji Społecznej KG PSP koordynuje ogólnopolskie programy (np. Bezpieczna+, Bezpieczne życie, Kręci mnie bezpieczeństwo) [8] oraz prowadzi działalność popularyzatorską i promocyjną. Bardzo ważnym elementem programów prewencyjnych jest tworzenie sal edukacyjnych „Ognik” [18]. W większości województw funkcjonariusze Państwowej Straży Pożarnej na co dzień prowadzą specjalistyczne zajęcia na terenie szkół lub jednostek ratowniczo-gaśniczych dotyczące zagrożeń. Poruszana tematyka jest bardzo szeroka, od niebezpieczeństw sezonowych związanych z powodziami, wypalaniem traw, zachowaniem w czasie wypoczynku, zachowaniem nad wodą, do powiadamiania służb ratowniczych czy obsługi podręcznego sprzętu gaśniczego.

Policja jest organem, który również odpowiada za obszar prewencji. Jej zadaniem jest zapobieganie i likwidowanie przyczyn, które prowadzą do zagrożenia ludności. Działania tej służby ukierunkowane są na zapobieganie przestępczości, utrzymywanie porządku publicznego oraz podnoszenie

jakości życia ludności [19]. Policja zajmuje się tematyką odrębną niż Państwowa Straż Pożarna, posiada programy skierowane zarówno dla dzieci, jak i osób starszych.

Podobne działania podejmuje straż miejska (gminna), która swoją działalnością edukacyjną obejmuje głównie dzieci oraz seniorów. Regularnie prowadzi szkolenia o tematyce przeciwdziałania zagrożeniom, elastycznie dostosowując szczegółowe zagadnienia zgodnie z potrzebami odbiorców.

Organizacje pozarządowe stanowią ogromne wsparcie w zakresie edukacji nieformalnej w bezpieczeństwie. Jest to nieoceniona specjalistyczna pomoc w obszarach, w których jednostki rządowe, samorządowe czy oświatowe nie są w stanie w pełni zapewnić pomocy.

Na uwagę zasługuje działalność Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies – IFRC). Jest to największa na świecie organizacja humanitarna, która dociera do 150 mln ludzi w 192 krajach, zatrudnia 13,7 miliona wolontariuszy. Efektem działań są programy, wydarzenia, publikacje odnoszące się do kształtowania świadomości społecznej i edukacji społecznej w zakresie zmniejszania ryzyka klęsk żywiołowych. Są to specjalistyczne działania, które w sposób bardzo profesjonalny, krok po kroku, wskazują, jak projektować działania związane z nauczaniem wytypowanych grup społecznych w zakresie przeciwdziałania klęskom żywiołowym i katastrofom [13].

Wiodącym podmiotem w zakresie realizacji programów edukacyjnych o bezpieczeństwie w naszym kraju jest Polski Czerwony Krzyż. PCK to najstarsza polska organizacja humanitarna będąca członkiem Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. W 2018 r. rozpoczęła realizację projektu „Bądź bezpieczny”, którego celem jest nauczanie społeczeństwa, jak przygotować się na sytuacje kryzysowe, wypadki i katastrofy. Program miał kilka edycji, jednym z elementów była kampania informacyjna, której zadaniem było przekazanie podstaw, jak należy przygotować się na sytuacje kryzysowe będące skutkiem klęsk i katastrof (epidemia, powódź i podtopienia, burza, wichura, upał, zagrożenia zimowe). W jej ramach przygotowano stronę internetową, film edukacyjny, ulotki i inne materiały [4].

Wiele organizacji pozarządowych realizuje zadania, które wpisują się w obszar bezpieczeństwa społecznego, edukacji dla bezpieczeństwa oraz ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych i przeciwdziałania zagrożeniom.

W zależności od profilu działalności podejmowane są tematy w ramach poszczególnych aktywności. Przykładem mogą być społeczne organizacje ratownicze, takie jak Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, które edukują społeczeństwo w zakresie bezpieczeństwa w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich [3].

Obecnie coraz większa liczba krajów na świecie zmagają się z występującymi zagrożeniami naturalnymi oraz spowodowanymi przez człowieka. Tylko w 2011 r. odnotowano 302 zagrożenia, które pochłonęły prawie 30 000 ofiar, a szkody oszacowano na 366 miliardów USD według Biura ONZ ds. Redukcji Ryzyka Klęskowego (UNISDR – United Nations Office for Disaster Risk Reduction). W przypadku katastrof najbardziej uszkodzone są dzieci, gdyż zakłócony zostaje nie tylko ich rozwój, ale i prawo do nauki. Aby skutecznie zmniejszyć ryzyko katastrof dla społeczeństwa, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF – United Nations International Children’s Emergency Fund) i Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – wyspecjalizowana organizacja ONZ) podkreślają, że należy wzmocnić rolę edukacji i budowania odporności, czyli rezyliencji. Organizacje te wskazują, iż edukacja może odgrywać zasadniczą rolę w budowaniu wiedzy, umiejętności i postaw niezbędnych do przygotowania się na katastrofy i radzenia sobie z nimi, a także w pomaganiu uczniom i społeczności w powrocie do normalnego życia.

Najczęściej spotykanym podejściem w edukacji w zakresie ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych (Disaster Risk Reduction Education – DDR) jest wprowadzanie tematyki związanej z katastrofami do konkretnych przedmiotów szkolnych. Niestety analiza dotychczasowych działań wskazuje, że problematyka ta realizowana jest w niewielkim stopniu. Nie ma jednego odrębnego przedmiotu, niewiele jest też powiązań międzyprzedmiotowych i podejścia interdyscyplinarnego. Dlatego obie organizacje wskazują, iż konieczna jest edukacja, która oparta będzie na:

- edukacji specjalistycznej kadry,
- przygotowaniu podręczników,
- realizacji projektów,
- przygotowaniu kampanii informacyjnych.

Konieczne jest scentralizowane podejście oparte na kompetencjach (w którym rozwój programu nauczania jest określony przez identyfikację

kluczowych kompetencji), tworzenie powiązań między kompetencjami, umiejętnościami i wiedzą [6].

Udział służb, organizacji pozarządowych i społecznych w edukacji dla bezpieczeństwa jest bardzo duży i zróżnicowany. Niejednokrotnie obszary tych aktywności są bardzo wąskie i nieoczywiste począwszy od zagrożeń w domu, w szkole, poprzez niebezpieczne zjawiska meteorologiczne (silne wiatry, burze, upały, mrozy), ochronę zdrowia, zagrożenia społeczne, aż po edukację antyterrorystyczną.

4. WNIOSKI

Między edukacją formalną i nieformalną w bezpieczeństwie występują duże zależności. Współcześnie nurt edukacji w pewnym stopniu kształtowany jest zgodnie z kierunkiem przemian społecznych. Wykreowanie nowego modelu edukacji formalnej i pozaformalnej powinno być oparte na analizie i ocenie światowych trendów, rozwiązań w obszarze kształcenia i w odniesieniu do oczekiwań społecznych. Obie formy kształcenia powinny być doceniane i odpowiednio wykorzystywane, gdyż każda z nich spełnia inną rolę. Wszelkie akcje i działania nieformalne mogą docierać wszędzie tam, gdzie z różnych powodów edukacja formalna nie może być realizowana. Jednak nie oznacza to, że kształcenie nieformalne może zastąpić formalne. Edukacja nieformalna może być więc traktowana jako odrębne środowisko lub jako uzupełnienie edukacji formalnej, zwłaszcza na gruncie nauk o bezpieczeństwie. Stanowi to najpełniejszą formę i pierwszy etap do zamknięcia systemu edukacji dla bezpieczeństwa. Na pewno nie powinny być to formy sprzeczne ani wykluczające się. Ważnym aspektem tworzenia systemu edukacji dla bezpieczeństwa jest koordynacja edukacyjnych form oddziaływania na społeczeństwo.

Edukacja nieformalna może spełniać dodatkowo rolę jako szansa na wyrównanie nierówności w dostępie do edukacji, dodatkowe pozyskanie wiedzy, umiejętności. Zaletą jest możliwość podejmowania jej na każdym etapie życia, elastyczność i stałe dostosowywanie się do zmieniającego się świata. Może odbywać się przez wiele kanałów, w zależności od dostępności. Ciekawym pomysłem jest powołanie specjalnej struktury, jednostki w instytucjach oświatowych, która zajmowałaby się pozyskiwaniem, wyszukiwaniem lub koordynowaniem aktywności w ramach edukacji nieformalnej [7, 10].

Przykładem praktycznej oceny wykorzystania wiedzy i umiejętności uczniów w aspekcie redukcji ryzyka klęsk żywiołowych była przeprowadzona przez Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) ocena adekwatności treści podstawy programowej kształcenia ogólnego z geografii do zapotrzebowania społecznego dotyczącego tematyki ryzyka klęsk żywiołowych. W Instytucie Badań Edukacyjnych na podstawie wyników badań realizowanych w ramach dwóch projektów badawczych związanych z analizą umiejętności i rozumowania w zakresie przedmiotów przyrodniczych, także geografii (IBE uczestniczy w Programie Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów – PISA – Programme for International Student Assessment) dokonano oceny przydatności i umiejętności wykorzystania wiedzy z geografii do określenia zagadnień dotyczących redukcji ryzyka klęsk żywiołowych. Jako rezultat tych badań wskazano, iż znajomość zjawisk sejsmicznych u uczniów szkół gimnazjalnych jest na dość wysokim poziomie. Podobne wyniki uzyskano, badając tematykę wulkanów. Ostatnim badanym zagadnieniem były powodzie. Tutaj uczniowie wykazali się bardzo dobrą znajomością tematu. Być może wiąże się to z tym, iż jest to problematyka często poruszana w doniesieniach medialnych. Wyniki tych badań wskazują jednak, iż wiedza przekazywana zarówno w ramach edukacji formalnej i nieformalnej jest niezbędna do osiągnięcia wysokich kompetencji wśród uczniów. Istotnym czynnikiem, jak wskazują autorzy badań, jest dość duża zmiana w podejściu do nauczania i podkreślaniu złożonych umiejętności, takich jak myślenie naukowe, wyciąganie wniosków odróżniających przyczyny od skutków [11].

Edukowanie na temat bezpieczeństwa jest procesem złożonym ze względu na szerokie spektrum tematyczne, które wynika między innymi z interdyscyplinarności zagadnienia. Wskazuje na to również analiza programów nauczania od wychowania przedszkolnego, przez szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, aż do uczelni wyższych, a także specyfika działalności służb oraz zainteresowania dydaktyczne organizacji społecznych i pozarządowych. Nadrzędną wartością i celem działania powinien być fakt, iż w każdym przypadku głównymi podmiotami w zmniejszaniu ryzyka i reagowaniu na katastrofy jest społeczność lokalna.

REFERENCES/BIBLIOGRAFIA

1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r. poz. 356).
2. Bois-Reymond du M., *Studium związków pomiędzy edukacją formalną i nieformalną, Doświadczając uczenia* [w:] J. Kaczanowska (red.), Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 25–45.
3. Bojarski K., *Organizacje społeczne i pozarządowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Rocznik Samorządowy” 2017, t. 6, ISSN 2300-2662.
4. *Bądź bezpieczny*, PCK, www.badzbezpieczny.pck.pl (dostęp: 10.06.2021).
5. Chmielecki M., *Edukacja dla bezpieczeństwa w szkole wyższej – zagrożenia, wyzwania, szanse*, „Zeszyty Naukowe AON” 2016, nr 1(102), ISSN 0867-2245.
6. Disaster Risk Reduction in School Curricula: Case Studies from Thirty Countries, UNESCO and UNICEF 2012, Printed in Spain, July 2012.
7. Fatyga B., *Edukacja nieformalna w Polsce: Historia i formy współczesne* [w:] *Doświadczając uczenia*, red. Jagna Kaczanowska, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 16–25.
8. Harmonogram realizacji zadań wynikający z rządowego programu wspomaganie w latach 2015–2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna+” w 2016 r., www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/bezpieczna (dostęp: 10.06.2021).
9. Korzeniowski L., *Securitologia Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.
10. Kurzępa J., *O potrzebie komplementarności w edukacji formalnej i nieformalnej: Aplikacje teoretyczno-praktyczne* [w:] *Doświadczając uczenia*, J. Kaczanowska (red.), Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 45–53.
11. Lechowicz M., Nowacki T., *Edukacja szkolna jako element procesu redukcji ryzyka klęsk żywiołowych*, „Prace i Studia Geograficzne” 2014, t. 55.
12. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) Activity on the Recognition of Non-Formal and Informal Learning (RN-

- FIL), Report Province of Nova Scotia Council of Ministers of Education, Canada (CMEC).
13. Public awareness and public education for disaster risk reduction: a guide, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva 2011.
 14. Pieczywok A., *Bezpieczeństwo jako wartość edukacyjna i badawcza*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 2015.
 15. Pieczywok A., *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2011.
 16. Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.gov.pl. (dostęp: 10.06.2021).
 17. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. Załącznik nr 1. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum (Dz.U. z 2017 r. poz. 59, 949 i 2203).
 18. Sale edukacyjne „OGNIK”, www.gov.pl/web/kppsp-bytow/sala-edukacyjna-ognik (dostęp: 10.06.2021).
 19. Serafin T., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych: programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2011.
 20. Włodarczyk E., Sadowska-Wieczek E., Rokitowska J., *Edukacja dla bezpieczeństwa Istota i uwarunkowania*, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2018.
 21. Zaki C., Dib Institute of Physics University of São Paulo, Brazil, *Formal, non-formal and informal education: concepts/applicability*, Presented at the “Interamerican Conference on Physics Education”, Oaxtepec, Mexico, 1987. Published in “Cooperative Networks in Physics Education – Conference Proceedings 173”, American Institute of Physics, New York, 1988.

IZABELLA GRABOWSKA-LEPCZAK – pracownik naukowy, kierownik Katedry Nauk Społecznych Wydziału Inżynierii Bezpieczeństwa i Ochrony Ludności Szkoły Głównej Służby Pożarniczej. Autorka wielu publikacji z zakresu bezpieczeństwa

cywilnego, zrównoważonego rozwoju, edukacji dla bezpieczeństwa, komunikacji w kryzysie, negocjacji w zarządzaniu kryzysowym. Zainteresowania zawodowe to edukacja na rzecz bezpieczeństwa, prewencja społeczna i współpraca z mediami (np. Grabowska-Lepczak I., *Edukacja dla bezpieczeństwa ekologicznego i zasad zrównoważonego rozwoju jako element podnoszenia świadomości społeczeństwa, Education for ecological security and the principles of sustainable development as an element of raising public awareness*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2020 Nr 1(6), ISSN 2450-5005).

Kierownik prac naukowo-badawczych finansowanych przez MNiSW, MSZ, Komisję Europejską. W ostatnich latach uczestnik następujących projektów: 2020 – LEAD with Europe: Ukraine Local Empowerment, Accountability and Development Programme: Project “Improving of Civil Protection in Amalgamated Hromadas of Ukraine – Next Step”; 2020 – Projekt pt. Innowacyjne stanowisko badawczo-treningowe „Trenażer LNG” służące do opracowania taktyki działań z wykorzystaniem sprzętu będącego na wyposażeniu PSP podczas zdarzeń LNG, DOB-BIO9/15/02/2018; 2020-2022, Projekt NEEDS, Needs-based Education and Studies in Societal Security.

Organizatorka wielu szkoleń z zakresu ochrony ludności, edukacji na rzecz bezpieczeństwa, współpracy z mediami.

IZABELLA GRABOWSKA-LEPCZAK – researcher, head of the Department of Social Sciences at the Faculty of Security Engineering and Civil Protection at the Main School of Fire Service. Author of numerous publications in the field of civil security, sustainable development, education for security, communication in crisis, negotiations in crisis management. Her professional interests include security education, social prevention and cooperation with the media (such as Grabowska-Lepczak I., *Edukacja dla bezpieczeństwa ekologicznego i zasad zrównoważonego rozwoju jako element podnoszenia świadomości społeczeństwa, Education for ecological security and the principles of sustainable development as an element of raising public awareness*, “De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2020 No. 1(6), ISSN 2450-5005).

Manager of scientific and research works financed by the Ministry of Science and Higher Education, the and the Ministry of Foreign Affairs, European Commission. In recent years, a participant in the following projects: 2020 – LEAD with Europe: Ukraine Local Empowerment, Accountability and Development Programme: Project “Improving of Civil Protection in Amalgamated Hromadas of Ukraine – Next Step”; 2020 – project called Innovative research and training station „LNG Trainer Unit” for developing tactical actions with the use of SFS equipment

during incidents involving LNG, DOB-BIO9/15/02/2018; 2020–2022, the NEEDS Project, Needs-based Education and Studies in Societal Security.

Organiser of several training courses in civil protection, security education and cooperation with the media.